

Designing a Model of Implicit Risks in Iran's Non-Oil Exports Considering Western Sanctions Against the Country

Mohammad Keshavarz ^{✉1} | Seyed Amir Sadegh Mousavi ² | Mehdi Afshari ³

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Public Administration, Organizational Behavior, Faculty of Humanities, Mazandaran Institute of Higher Industrial Education, Babol, Iran. E-mail: m.keshavarz@mit.ac.ir
2. Master of Business Administration, International Business, Islamic Azad University, Central Tehran, Tehran, Iran. E-mail: amir.s.mousavi@gmail.com
3. Master of Business Administration - E-Commerce, Steel Industrial Higher Education Institute, Isfahan, Iran. E-mail: afshari.2419@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received in revised from 03
May 2026

Accepted 28 September 2026

Keywords:

Non-Oil Exports, Economic Sanctions, Hidden Risks, Qualitative Research Method, Resistance Economy

Today, the export of non-oil products in oil-rich countries such as Iran is considered one of the powerful export areas, because relying on raw sales and single products in exports is practically wrong in today's world due to the complexities and changing conditions of the world, and in Iran, this issue has become much more complicated due to Western sanctions. The present study aims to analyze and classify the types of latent risks in the non-oil export process of the Islamic Republic of Iran in the shadow of Western economic sanctions. Given the importance of this issue in the conditions of Iran's resistance economy, accurate and in-depth identification of these risks is essential for adopting appropriate export strategies. The present study aims to design a model of latent risks in Iran's non-oil exports considering Western sanctions against the country. This study is practical in terms of purpose and qualitative in nature. In the qualitative section, data were collected and analyzed using content analysis. Data were collected through semi-structured in-depth interviews with 51 experts and managers active in the field of foreign trade and international banking. The results of the study divided risks into four main categories, including financial and credit risks, logistical risks, commercial and contractual risks, political and regulatory risks, and explained the latent components of each risk in the context of extraterritorial sanctions. The findings show that financial and reputational risks have the greatest impact on reducing Iran's share of global markets. The final results of the study led to the design of a model of latent risks in Iran's non-oil exports with regard to Western sanctions against the country, which can help exporters improve their export situation and make optimal use of the conditions. This research also suggests solutions based on strengthening alternative payment systems and diversifying export insurance methods.

Cite this article: Keshavarz, M.; Sadegh Mousavi, A. S. & Afshari, M. (2026). Designing a Model of Implicit Risks in Iran's Non-Oil Exports Considering Western Sanctions Against the Country. *Journal of International Business Administration*, 09 (02),01-22. <https://doi.org/10.22034/jiba.2026.72222.2436>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

One of the economic objectives of nations worldwide is to enhance economic resilience and reduce vulnerability to domestic and external shocks. Various factors influence a country's economic resilience, including export diversification, reduced reliance on oil, and an increased share of non-oil exports within total exports. This issue is of particular importance for the Iranian economy, which is both a major oil exporter and consistently exposed to external shocks such as sanctions (Pourbagherian & Kashian, 1402). Thus, the central research question addresses the nature and classification of risks inherent in the Islamic Republic of Iran's non-oil export processes amidst Western economic sanctions. The study begins by examining theoretical foundations and existing literature, followed by an explanation of the qualitative methodology employed. It then presents and analyzes findings regarding four primary risk categories, concluding with a summary and practical recommendations. The innovative aspect of the present study, compared to prior research, lies in the fact that while it shares a thematic resemblance with studies cited in the literature review, existing research in the field of exports has not addressed latent risks. Consequently, this study aims to bridge this gap by designing a model to analyze latent risks in Iran's non-oil exports, specifically in the context of Western sanctions against the country.

Method

A semi-structured, in-depth interview method was employed, allowing the researcher to pose contextual questions while simultaneously steering the conversation based on the interviewees' emerging insights to uncover "hidden risks." The study population consisted of senior managers and experts with extensive experience across three key sectors: major non-oil exporting companies, commercial banks active in international operations, and large international insurance and transportation firms. A sample of 51 individuals was selected. A snowball sampling technique was used to gain access to individuals who are typically difficult to reach due to the sensitive nature of the subject matter. Qualitative data derived from interview transcripts were analyzed using thematic content analysis. To determine theoretical saturation, extracted codes were compared against the existing list of codes after every five interviews. From the 43rd interview onwards, no new open codes emerged, and the concepts introduced by new experts merely reiterated previously identified ones; thus, theoretical saturation was achieved at the 43rd interview. However, eight additional interviews (bringing the total to 51) were conducted to ensure coverage of the diversity across the three expert groups—exporters, bankers, and insurers—and to verify the absence of any hidden components within the subgroups. This approach was adopted given the sensitivity of the subject matter and the varied experiences of the experts.

Results and Discussion

The present study demonstrated that the risks of Iran's non-oil exports under Western sanctions are multifaceted and rooted in the intersection of financial, logistical, commercial, and political factors. Regarding financial and banking risks, it can be stated that these three categories of risk—secondary sanctions, the reluctance of third-tier banks, challenges in creating barter channels and

non-dollar currencies, and the risk of asset freezing during transfer—are interconnected in a chain. Sanctions block access to a secure banking system, pushing economic actors toward alternative and higher-risk methods such as barter, unconventional currencies, and even cryptocurrencies. Ultimately, the absence of a standard and transparent financial pathway sharply increases the risk of asset freezing or confiscation at each of these stages. Concerning logistical and insurance risks, these also form an interconnected chain. The insurance crisis limits the movement of ships under any flag in international ports. The national flag challenge targets the identity and legitimacy of the fleet, while cyber threats aim at the beating heart of port and customs operations and can paralyze the supply chain in the shortest possible time. In sum, if in the domain of financial risks, the exporter's assets could be frozen in transit, in this domain the physical possibility of moving goods is entirely eliminated or accompanied by exorbitant costs. Regarding commercial risks, these are chain-linked to financial and logistical risks; banking sanctions (financial risk) prevent the exporter from using secure and rapid methods of fund transfer, forcing the use of riskier and more time-consuming methods (such as indirect transfers). This delay in receiving payment exacerbates exchange rate fluctuation risk, as the period between shipping goods and receiving payment lengthens. The first risk—ambiguity in interpretation arising from the dominance of the dollar-based financial system and the severity of US penalties—leads to "self-sanctioning" by banks and companies. The second risk—changes in governments—stems from the inherent instability of interests in the international system and excessive dependence on a limited number of trade partners, each with its own calculations. Confronting these risks requires "passive defense" strategies in economic diplomacy, such as diversifying target markets and reducing dependence on one or two specific partners.

طراحی مدل ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور

محمد کشاورز^۱ | سید امیرصادق موسوی^۲ | مهدی افشاری^۳

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشکده علوم انسانی، پردیس دانشگاهی صنعتی مازندران، بابل، ایران. رایانامه: m.keshavarz@mit.ac.ir
۲. کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، بازرگانی بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکز، تهران، ایران. رایانامه: amir.s.mousavi@gmail.com
۳. کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، تجارت الکترونیک، مؤسسه آموزش عالی صنعتی فولاد، اصفهان، ایران. رایانامه: afshari.2419@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۰۶ کلیدواژه‌ها: صادرات غیرنفتی، تحریم‌های اقتصادی، ریسک‌های پنهان، روش تحقیق کیفی، اقتصاد مقاومتی	امروزه صادرات محصولات غیرنفتی در کشورهای نفت‌خیز همچون ایران به عنوان یکی حوزه‌های صادراتی قدرتمند محسوب می‌شود، زیرا تکیه بر خام فروشی و تک محصولی در صادرات عملاً در دنیای امروز به واسطه پیچیدگی‌ها و شرایط متحول جهان اشتباه است و در کشور ایران به واسطه‌ی تحریم‌های غرب، این موضوع به مراتب پیچیده‌تر شده است. پژوهش حاضر با هدف واکاوی و دسته‌بندی انواع ریسک‌های نهفته در فرآیند صادرات غیرنفتی جمهوری اسلامی ایران در سایه تحریم‌های اقتصادی غرب انجام شده است. با توجه به اهمیت این موضوع در شرایط اقتصاد مقاومتی کشور ایران، شناسایی دقیق و عمیق این ریسک‌ها برای اتخاذ راهبردهای مناسب صادراتی ضروری است. پژوهش حاضر با هدف طراحی مدل ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور انجام شده است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت، با رویکرد کیفی انجام گرفته است. در بخش کیفی، با استفاده از تحلیل محتوای داده‌ها گردآوری و مورد تحلیل قرار گرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختار یافته با ۵۱ نفر از متخصصین و مدیران فعال در حوزه بازرگانی خارجی و بانکداری بین‌المللی جمع‌آوری شده‌اند. نتایج پژوهش، ریسک‌ها را در چهار دسته اصلی تقسیم‌بندی نمود که مشتمل بر ریسک‌های مالی و اعتباری، ریسک‌های لجستیکی، ریسک‌های بازرگانی و قراردادی، ریسک‌های سیاسی و نظارتی دسته‌بندی کرد و مؤلفه‌های نهفته هر ریسک را در بستر تحریم‌های فراسرزمینی مورد تبیین قرار داده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که ریسک‌های مالی و شهرت، بیشترین تأثیر را بر کاهش سهم ایران از بازارهای جهانی دارند. نتایج نهایی پژوهش به طراحی مدل ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور منجر شد که می‌تواند به صادرکنندگان محصولات در بهبود وضعیت صادراتی و بهره‌برداری بهینه از شرایط کمک نماید. همچنین این پژوهش راهکارهایی مبتنی بر تقویت سیستم‌های پرداخت جایگزین و تنوع بخشی به روش‌های بیمه صادراتی پیشنهاد می‌دهد.

استناد: کشاورز، محمد؛ موسوی، سیدامیر صادق و افشار، مهدی. (۱۴۰۵). طراحی مدل ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور، مدیریت کسب و کارهای بین‌المللی، ۹ (۳)، ۲۲-۱. <https://doi.org/10.22034/jiba.2026.72222.2436>

ناشر: دانشگاه تبریز. © نویسندگان.

مقدمه

یکی از اهداف اقتصادی کشورهای دنیا، افزایش تاب‌آوری اقتصادی و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تکانه‌های داخلی و خارجی است. عوامل متعددی امکان تأثیرگذاری بر تاب‌آوری اقتصادی یک کشور را دارند که از جمله آن‌ها تنوع در صادرات، کاهش وابستگی به نفت و افزایش سهم صادرات غیرنفتی از کل صادرات است. این موضوع در خصوص اقتصاد ایران که همواره در معرض تکانه‌های خارجی به مانند تحریم بوده و نیز از کشورهای صادرکننده نفت محسوب می‌شود، اهمیت مضاعفی دارد (پورباقریان و کاشیان، ۱۴۰۲). سازمان‌های امروزی با سطحی بی‌سابقه از عدم قطعیت روبرو هستند که بخش عمده‌ای از آن ریشه در بی‌ثباتی‌های سیاسی، تنش‌های ژئوپلیتیک و تحولات بنیادین محیطی دارد (اسلم‌پور و همکاران، ۱۴۰۵). صادرات غیرنفتی به عنوان ستون اصلی تاب‌آوری اقتصادی در برابر نوسانات قیمت نفت و فشارهای بین‌المللی، نقشی حیاتی در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کند. با این حال، اعمال تحریم‌های اقتصادی هدفمند، به ویژه تحریم‌های فراسرزمینی، کانال‌های سنتی تجارت بین‌الملل را برای ایران مسدود کرده است. این مسدودیت تنها محدود به ممنوعیت‌های مستقیم بانکی نیست، بلکه شبکه‌ای پیچیده از "ریسک‌های نهفته"^۱ را در فرآیند صادرات ایجاد کرده است. این ریسک‌ها اغلب در مدل‌های کمی استاندارد تجارت بین‌الملل به راحتی قابل مشاهده نیستند و نیازمند فهم عمیق کیفی از تجارب فعالان بازار هستند. عدم شناسایی این ریسک‌ها می‌تواند منجر به شکست در مذاکرات، افزایش هزینه‌های مبادله و کاهش اعتماد شرکای تجاری شود (امامی^۲ و همکاران، ۲۰۲۵).

بهبود اشتغال و رشد اقتصادی یک هدف اقتصادی مهم هر کشوری است، اما دستیابی به آن بدون در نظر گرفتن اثرات تحریم‌های اقتصادی بر اقتصاد ایران، چالش بزرگی است (زمانی و همکاران، ۲۰۲۴). دانش دقیق از ماهیت و ابعاد ریسک‌های تحمیلی، پیش نیاز اصلی برای طراحی هرگونه راهبرد مؤثر در مقابله با تحریم‌ها است. این پژوهش تلاش می‌کند تا با استفاده از رویکرد کیفی و تجربه خبرگان، لایه‌های پنهان این ریسک‌ها را آشکار سازد تا سیاست‌گذاران بتوانند با اتکا بر اطلاعات عمیق، موانع را شکسته و تاب‌آوری بخش صادرات را در مواجهه با فشارهای بین‌المللی افزایش دهند (میوتا^۳ و همکاران، ۲۰۲۵). ایالات متحده از دهه ۱۹۵۰ تحریم‌های اقتصادی علیه برخی از کشورهای آمریکای لاتین را حفظ کرده است. وزارت خزانه‌داری با شروع از تحریم‌های گسترده علیه کوبا، که در آن OFAC عملاً همه معاملات را ممنوع کرد، رژیم‌های تحریم هدفمندتری را علیه ونزوئلا و نیکاراگوئه وضع کرده است، که در آنها معاملات غیردولتی، عمدتاً مجاز هستند (استین بوور^۴ و همکاران، ۲۰۲۳). در تجارت بین‌الملل، ریسک معمولاً بر اساس پارامترهای مالی و سیاسی مدلسازی می‌شود. اما در شرایط تحریم شدید، بازیگران اصلی مانند بانک‌های واسطه و شرکت‌های بیمه بزرگ به دلیل ترس از جریمه‌های ثانویه آمریکا تبدیل به بازیگران غیردولتی مهمی می‌شوند که تصمیمات آنها ماهیتی غیر قابل پیش‌بینی و مبتنی بر اجتناب از ریسک^۵ دارد. این اجتناب، خود به یک ریسک ساختاری تبدیل می‌شود. از این رو بر مبنای نظریه ریسک‌پذیری در محیط‌های عدم قطعیت شدید^۶ استوار است (ایناده^۷ و همکاران، ۲۰۲۵). از طرف دیگر تحریم‌های غرب علیه ایران

1 Latent Risks

2 Emami

3 Mutua

4 Stinebower

5 Risk Aversion

6 Uncertainty Risk Theory

7 Eynade

فراتر از تحریم‌های تجاری مستقیم بوده و بر سیستم‌های مالی جهانی مانند سویفت و بانک‌های درجه یک آمریکایی تمرکز کرده‌اند. این امر باعث شده است که ریسک انتقال پول و تأمین مالی خارجی، به ریسکی سیستماتیک برای تمامی فعالان اقتصادی ایرانی تبدیل شود (نیکنامی^۱، ۲۰۲۵).

بدین ترتیب مسأله اصلی این پژوهش آن است که ریسک‌های نهفته در فرآیند صادرات غیرنفتی جمهوری اسلامی ایران تحت تأثیر تحریم‌های اقتصادی غرب کدامند و چگونه می‌توان آنها را دسته‌بندی کرد؟ در این پژوهش ابتدا به مبانی نظری و پیشینه تحقیق پرداخته شد، سپس روش‌شناسی کیفی مورد استفاده تشریح گردید. سپس به ارائه و تحلیل یافته‌های چهار دسته اصلی ریسک اختصاص دارد و در نهایت در بخش نهایی نتیجه‌گیری و پیشنهادات کاربردی ارائه گردید. برای غلبه بر ریسک‌های نهفته و یافتن راهکارهایی برای گسترش صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور بر اساس پژوهش‌های مختلف و مصاحبه با صاحب‌نظران الگویی ارائه می‌شود که راهگشای این مسأله خواهد بود. با وجود فعالیت‌های گسترده‌ای که در حوزه‌های صادراتی انجام می‌شود، هنوز راه درازی در پیش است و مسائل و مشکلات زیادی در مسیر گسترش صادرات غیرنفتی از این تهدید جدی وجود دارد؛ مسئله این پژوهش این است که مدل واکاوی ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور به چه صورت است و همچنین چگونه می‌توان روابط بین عناصر این مدل را تشریح و تبیین نمود. وجه نوآوری پژوهش حاضر نسبت به مطالعات پیشین در این است که پژوهش حاضر به لحاظ موضوع با برخی از پژوهش‌هایی که در بخش پیشینه پژوهش یادشده مشابهت دارد، با این تفاوت که پژوهش‌هایی که در حوزه صادرات انجام شده‌اند، به بررسی ریسک‌های نهفته نپرداخته‌اند. از این رو پژوهش حاضر به بررسی این خلأ خواهد پرداخت و هدف این پژوهش طراحی مدل واکاوی ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور می‌باشد.

ادبیات و پیشینه پژوهش

صادرات ساده‌ترین و شناخته‌شده‌ترین روش ورود به بازارهای جهانی است که هزینه و خطر کمتری نیز دارد. به همین دلیل گرایش به صادرات در میان شرکت‌ها و جوامع بیش از دیگر روش‌های تجارت بین‌المللی است (زارع‌پور نصیرآبادی و همکاران، ۱۴۰۵). در دهه‌های اخیر صادرات غیرنفتی موضوع بحث‌ها و مناظرات زیادی بوده است. در ایران، بخش عمده‌ای از درآمد صادراتی از فروش نفت حاصل می‌شود و دولت لزوماً به منابع درآمدی دیگر متکی نیست؛ بنابراین، صادرات غیرنفتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در همین حال، ایران پس از انقلاب اسلامی به مدت ۴۰ سال تحت تحریم‌های اقتصادی بوده و شرکت‌های صادراتی در نتیجه با مشکلات زیادی روبرو هستند. بنابراین، باید از استراتژی‌های مناسبی برای حفظ کسب و کار و افزایش عملکرد شرکت در مبادلات تجاری، به ویژه در محیط پیچیده و مبهمی که به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، ریسک‌های زیادی را ایجاد می‌کند، استفاده شود. چنین استراتژی‌هایی می‌توانند به مقابله با این عدم قطعیت‌ها و ریسک‌ها کمک کنند. طبق مطالعات قبلی در ایران، تحقیقات کمی برای تحلیل و ارزیابی ریسک صادرات وجود دارد که می‌تواند به دلیل وابستگی اقتصاد ایران به واردات باشد. اکثر تحقیقات در این زمینه اغلب تأثیر یک ریسک واحد را بررسی کرده‌اند (مختاری مقاری و همکاران، ۲۰۲۰). از مهم‌ترین کارویژه‌های دیپلماسی اقتصادی، هدف‌گذاری در مقاصد صادراتی و فراهم آوردن بسترهای دیپلماتیک لازم جهت توسعه صادرات کالاهای داخلی

به کشورهای هدف است (کاشیان، ۱۴۰۴). مدل‌های مطرح مانند COSO ERM و ISO 31000:2018 چارچوبی فرآیندی برای شناسایی، ارزیابی، پاسخ و پایش ریسک‌ها ارائه می‌دهند. بر اساس ISO 31000، ریسک «اثر عدم قطعیت بر اهداف» تعریف می‌شود و مدیریت ریسک باید جزء جدایی‌ناپذیر تصمیم‌گیری سازمان باشد. تحریم‌ها عدم قطعیت شدید و چندلایه‌ای را بر اهداف صادرکنندگان تحمیل می‌کنند. بنابراین، چارچوب ERM می‌تواند برای شناسایی ریسک‌های مستقیم (مانند ممنوعیت نقل و انتقال ارز) و ریسک‌های غیرمستقیم یا نهفته (مانند افزایش هزینه مبادله به دلیل واسطه‌گری‌های غیررسمی) به کار رود. در مدل پیشنهادی، ERM به عنوان لایه فرآیندی مدیریت ریسک در نظر گرفته می‌شود (الچوفسکی^۱ و همکاران، ۲۰۱۶). همچنین نظریه‌های ریسک سیاسی (مانند مدل هنیسز و کوبرین) عواملی چون تغییرات نهادی، بی‌ثباتی سیاست‌گذاری، مصادره اموال و محدودیت‌های تجاری را تحلیل می‌کنند. ریسک کشور نیز ترکیبی از ریسک‌های سیاسی، اقتصادی، مالی و حقوقی یک کشور است. تحریم‌های غرب علیه ایران یک ریسک سیاسی سیستماتیک و برون‌زا محسوب می‌شود که از طریق کانال‌های نهادی، مالی و تجاری بر صادرات غیرنفتی اثر می‌گذارد. نظریه ریسک سیاسی کمک می‌کند تا تحریم را نه به عنوان یک رویداد منفرد، بلکه به عنوان یک فرآیند پویا با اثرات آبشاری و غیرمستقیم (مانند کاهش تمایل شرکای خارجی به همکاری حتی در کالاهای غیرتحریمی) تحلیل نمود (علی و همکاران، ۲۰۲۱). مدل‌های اسکرام مانند مدل جاتنر ریسک‌ها را در سه سطح شبکه تأمین، فرآیند داخلی و محیط بیرونی دسته‌بندی می‌کنند. مفاهیم تاب‌آوری و آسیب‌پذیری نیز در این نظریه برجسته است. در شرایط تحریم صادرات غیرنفتی به شدت به زنجیره تأمین بین‌المللی وابسته است (مواد اولیه، حمل‌ونقل، بیمه، اسناد بانکی). تحریم‌ها سبب اختلال در هر سه سطح می‌شوند: محدودیت حمل و نقل (ریسک لجستیک)، عدم دسترسی به خدمات بانکی (ریسک مالی)، و تغییر رفتار تأمین‌کنندگان خارجی (ریسک شبکه). همچنین نظریه اسکرام برای شناسایی ریسک‌های نهفته مانند ریسک تأخیر در ترخیص کالا، ریسک افزایش هزینه‌های پنهان (رانت اطلاعاتی)، و ریسک قطع همکاری تأمین‌کنندگان کلیدی بسیار مناسب است (صدری^۲ و همکاران، ۲۰۲۴). مطالعه سانتوس^۳ و همکاران (۲۰۲۶) به طور انتقادی این ادعا را بررسی می‌کند که تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده علیه ونزوئلا «مجازات جمعی» مردم ونزوئلا بوده و به طور قابل توجهی در فروپاشی اقتصادی و بحران انسانی این کشور نقش داشته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از ویرانی اقتصادی ونزوئلا - از جمله ۵۲ درصد از زیان‌های تولید ناخالص داخلی و ۹۸ درصد از کاهش واردات - تا حد زیادی قبل از اعمال تحریم‌های مالی در آگوست ۲۰۱۷ رخ داده است. شاخص‌های کلیدی رفاهی مانند مرگ و میر نوزادان، سوء تغذیه و امید به زندگی تا سال ۲۰۱۷ به طور قابل توجهی رو به وخامت گذاشته و متعاقباً پس از اجرای تحریم‌ها تثبیت یا بهبود یافته‌اند، که با روایت‌هایی که فروپاشی ونزوئلا را در درجه اول به فشار اقتصادی خارجی نسبت می‌دهند، در تضاد است. مطالعه دوچ^۴ و همکاران (۲۰۲۵) به بررسی تأثیر تحریم‌های ایالات متحده بر تجارت روسیه پس از جنگ روسیه و اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ می‌پردازد. این مطالعه بر تعلیق قانون روابط تجاری عادی با روسیه و بلاروس توسط ایالات متحده تمرکز دارد که نرخ‌های تعرفه بالاتری را بر کالاهای روسی اعمال کرد. با استفاده از داده‌های تراکنش سطح بنگاه به بنگاه از مجموعه داده‌های بارنامه و استراتژی تفاوت در تفاوت‌ها، تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که پس از تحریم‌ها، ارزش صادرات صادرکنندگان روسی ۶۷.۳ درصد و مقدار

1 Olechowski

2 Sadri

3 Santos

4 Douch

صادرات آنها ۶۲.۳ درصد کاهش یافته است. علاوه بر این، تعداد واردکنندگان (گیرندگان) از ایالات متحده ۱۶.۶ درصد و تعداد صادرکنندگان روسی که با ایالات متحده تجارت می‌کنند، ۱۱.۶ درصد کاهش یافته است. نتایج پس از در نظر گرفتن تأثیر سایر بسته‌های تحریمی، همه‌گیری و جنگ قوی هستند. علاوه بر این، صادرکنندگان کوچک روسی، به ویژه آنهایی که به تعداد محدودی از واردکنندگان آمریکایی خدمت می‌کنند و چندین محصول را در بازار ایالات متحده مدیریت می‌کنند، بیشترین تأثیر منفی را متحمل شدند. پژوهش زمانی و همکاران (۲۰۲۴) با استفاده از روش مارکوف سوئیچینگ، اثر مستقیم تحریم‌های اقتصادی بر اشتغال و رشد اقتصادی ایران از سال ۱۹۸۴ تا ۲۰۲۰ را تخمین زد. پس از یافتن مقادیر کمی تحریم‌ها در دوره‌های مختلف، مدل‌های اشتغال و رشد اقتصادی با استفاده از روش مارکوف سوئیچینگ تعریف شدند. در این راستا، اشتغال و رشد اقتصادی را می‌توان به دو رژیم تقسیم کرد، شامل رژیم (۱) با میانگین پایین و انحراف معیار بالا و رژیم (۲) با میانگین بالا و انحراف معیار پایین. نتایج تخمین مدل‌های مارکوف سوئیچینگ نشان داد که تحریم‌ها اثرات منفی بر اشتغال داشته‌اند، اما تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی نداشته‌اند. نتایج همچنین نشان‌دهنده اشتغال پایدار در رژیم پایین و رشد اقتصادی در رژیم بالا بود. پژوهش نجفی و همکاران (۲۰۲۳) به دنبال شناسایی و اولویت‌بندی متغیرهای مؤثر بر تجارت خارجی ایران با تأکید بر تحریم‌ها و شاخص‌های ریسک ژئوپلیتیکی است. بر اساس نتایج مشخص گردید که ۱۱ متغیر غیرشکننده مؤثر بر تجارت خارجی شناسایی شدند که عبارتند از: تحریم‌ها، شاخص نهادی ساختاری، نرخ ارز مؤثر واقعی، پیچیدگی صادرات، نرخ بهره، فضای کسب و کار، باز بودن اقتصاد، نرخ رشد اقتصادی، ریسک ژئوپلیتیکی، تورم و شاخص ادغام تجاری (شاخص گروبل و لوید)، تحریم، ریسک ژئوپلیتیکی و نرخ بهره تأثیر منفی بر تجارت خارجی داشتند و سایر متغیرها تأثیر مثبت داشتند. حجم تجارت خارجی ایران به دلیل احتمال بالای وقوع متغیرهای غیرشکننده، با نوسان بالایی مواجه است. برای بهبود عملکرد شاخص‌های تجارت خارجی ایران، با توجه به تأثیر ریسک‌های ژئوپلیتیکی و تحریم‌ها بر تجارت خارجی کشور، بهبود سیاست‌های انعطاف‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی باید در دستور سیاست‌گذاران قرار گیرد. در مطالعه مختاری مقاری و همکاران (۲۰۲۰) مدل میلر به عنوان مبنایی برای شناسایی عوامل ریسک در نظر گرفته شده است. خروجی این مطالعه، یک مدل شبکه‌ای از ریسک‌هایی است که صادرکنندگان ایرانی در بخش صادرات غیرنفتی با آن مواجه هستند. یافته‌ها نشان دادند که مدل نهایی به دست‌آمده از این مطالعه شامل ۶ سطح است. همچنین باید توجه داشت که ریسک‌های سطح بالاتر، اثربخشی کمتری دارند و احتمال بیشتری دارد که تحت تأثیر موانع دیگر قرار گیرند. ریسک‌های سطح یک شامل تغییرات در الگوی جامعه، تغییرات در میزان استفاده دیگران، حذف آلودگی، نوآوری محصول و نیروی کار است که نشان می‌دهد این مؤلفه‌ها تحت تأثیر پنج زیرسطح خود قرار دارند. از سوی دیگر، ریسک‌های سطح دو شامل تغییر کیفیت در ماشین‌آلات، ناآرامی‌های اجتماعی، امنیت شغلی و مدیریت انگیزه هستند. اصلاحات پولی - مالی، کنترل قیمت، کمبود کالاهای مکمل، نوآوری در فرآیند، کمبود مواد اولیه و نتایج فعالیت‌های تحقیق و توسعه به عنوان ریسک‌های سطح سه در نظر گرفته می‌شوند. ریسک‌های سطح چهار شامل اعتصابات، موانع خروج سرمایه و پول، تورم، تغییر در سلیقه مصرف‌کنندگان و وصول بدهی‌ها هستند. ریسک‌های سطح پنج شامل هرج و مرج، انقلاب، محدودیت‌های تجاری، زلزله، نرخ بهره، بارندگی شدید و فناوری است. در نهایت، ریسک‌های سطح شش که به عنوان آخرین و تأثیرگذارترین عوامل در نظر گرفته می‌شوند، شامل جنگ، قوانین دولتی و نرخ ارز هستند. مدیران باید توجه داشته باشند که اهمیت ریسک‌ها در محیط‌ها و شرایط مختلف و همچنین در مراحل مختلف چرخه عمر محصول، نسبت به یکدیگر متفاوت خواهد بود. بنابراین، با توجه به نوع سازمان و شرایط محیطی، مدیر باید به ریسک‌ها با چشم‌اندازهای مختلف توجه کند. با توجه به ارتباطات

ایجاد شده بین ریسک‌ها، مشاهده می‌شود که اکثر ریسک‌ها با ارتباطات و تأثیرات زیادی همراه هستند و هیچ ریسک غیرضروری یا کم‌اهمیتی یافت نمی‌شود. هر نوع نقص یا کاستی در یک ریسک می‌تواند باعث اختلال در نتیجه نهایی، که افزایش صادرات غیرنفتی است، شود. به عبارت دیگر، مدل به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که باید به مدل به‌عنوان یک فرآیند یا سیستم نگریسته شود و همچنین تمام جنبه‌های مرتبط نیز در نظر گرفته شوند. پژوهش پورباقریان و کاشیان (۱۴۰۲) به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا با کاهش سهم صادرات غیرنفتی در سبد صادراتی ایران، تاب‌آوری اقتصاد ایران افزایش می‌یابد؟ در این پژوهش برای پاسخ به این سؤال، ضمن بهره‌گیری از روش‌های ساخت شاخص ترکیبی تاب‌آوری، داده‌های مربوط به ۳۱ سال از اقتصاد ایران (۱۳۶۹ تا ۱۳۹۹) با استفاده از روش‌های تحلیل رگرسیونی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت تا علاوه بر تعیین رابطه کوتاه‌مدت و بلندمدت میان سهم صادرات غیرنفتی از کل صادرات و تاب‌آوری اقتصادی، جهت و شدت این رابطه نیز تبیین گردید. نتایج به دست آمده نشان داد که در بلندمدت با افزایش هر واحد صادرات غیرنفتی به کل صادرات، به میزان ۰/۰۸۱ واحد تاب‌آوری اقتصادی کشور افزایش پیدا خواهد کرد. به عبارت دیگر تأثیرگذاری سهم صادرات غیرنفتی بر تاب‌آوری اقتصادی نسبتاً عدد بزرگی است و در نتیجه با کاهش سهم صادرات نفتی در سبد صادراتی کشور، تاب‌آوری اقتصادی به طور مؤثری افزایش خواهد یافت. هدف از پژوهش گوگردچیان و میرجابری (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر ریسک‌های سیاسی و بازرگانی کشورهای واردکننده و همچنین تأثیر یارانه / مالیات بیمه‌ی اعتبار صادراتی بر صادرات غیرنفتی ایران به عمده‌ترین کشورهای هدف صادرات است. به همین منظور، از مجموعه داده‌های تابلویی مربوط به صادرات غیر نفتی ایران به ۳۰ کشور عمده هدف صادرات غیر نفتی و آمارهای ریسک سیاسی، اقتصادی و مالی برگرفته از شاخص‌های راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری برای دوره زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ استفاده شده است تا از طریق برآورد یک الگوی جاذبه این ارزیابی صورت پذیرد. در برآورد الگو، از الگوریتم‌های ایستا و پویا استفاده شد که الگوریتم ایستا شامل دو الگوی ایستا و موندلاک جهت تفکیک اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت است. الگوی ایستا با استفاده از رهیافت اثرات تصادفی و الگوی پویا با روش گشتاور تعمیم‌یافته‌ی سیستمی (SGMM) برآورد شد. بر اساس نتایج، ریسک سیاسی در بلندمدت بر صادرات غیر نفتی ایران تأثیر مثبت داشته ولی ریسک بازرگانی هم از منظر شاخص ریسک اقتصادی و هم از منظر ریسک مالی بر صادرات غیر نفتی ایران اثر منفی داشته است. همچنین بررسی تأثیر سیاست بیمه اعتبار صادراتی نشان داد دولت در این مدت سیاست مالیاتی اعمال کرده ولی اگر از این طریق به صادرکنندگان یارانه اعطا نموده بود، می‌توانست بر صادرات غیر نفتی ایران تأثیر مثبت داشته باشد.

اغلب پژوهش‌ها یا از داده‌های کلان و مدل‌های اقتصادسنجی استفاده کرده‌اند و به ریسک‌های پنهان، غیرمستقیم و پویا که در لایه‌های مختلف زنجیره صادرات ظاهر می‌شوند توجه کافی نداشته‌اند، یا در صورت پرداختن به ابعاد خرد، فاقد یک چارچوب نظری یکپارچه مبتنی بر نظریه‌های مدیریت ریسک هستند. علاوه بر این، هیچ‌یک از این مطالعات به‌طور خاص مدلی جامع از ریسک‌های نهفته صادرات غیرنفتی ایران در شرایط تحریم‌های غرب ارائه نکرده‌اند که هم‌زمان ابعاد مالی، لجستیکی، حقوقی، شهری و اطلاعاتی را پوشش دهد. بر اساس مرور مطالعات داخلی و خارجی، شکاف‌های زیر به‌وضوح قابل شناسایی است:

۱. تمرکز بر ریسک‌های مستقیم و کلان: بیشتر مطالعات داخلی و خارجی، اثر تحریم‌ها را از طریق متغیرهای کلان مانند حجم صادرات، رشد اقتصادی، اشتغال یا تاب‌آوری کلان بررسی کرده‌اند و به ریسک‌های نهفته، غیرمستقیم و پویا که در طول زمان و در لایه‌های مختلف زنجیره صادرات ظاهر می‌شوند، توجه کافی نکرده‌اند.

۲. فقدان چارچوب نظری منسجم: مطالعات ریسک صادرات غیرنفتی ایران عمدتاً از مدل‌های عمومی مانند مدل میلر استفاده کرده‌اند و به طور نظام‌مند از نظریه‌های معتبر مدیریت ریسک (ERM، ریسک سیاسی، مدیریت ریسک زنجیره تأمین، تاب‌آوری و پیچیدگی) بهره نگرفته‌اند.

۳. عدم توجه به ابعاد خاص تحریم‌های ثانویه و پویایی تحریم: مطالعات داخلی عمدتاً پیش از اوج تحریم‌های ثانویه یا بدون در نظر گرفتن تغییرات مکرر قوانین داخلی و بین‌المللی انجام شده‌اند و ریسک‌هایی مانند ریسک انطباق ثانویه، ریسک شهرت، ریسک اطلاعاتی و ریسک وابستگی به واسطه‌های غیرشفاف را به صورت یکپارچه مدل نکرده‌اند.

۴. فقدان مدل کاربردی برای سیاست‌گذاران و صادرکنندگان: هیچ یک از پژوهش‌های موجود، مدلی عملیاتی ارائه نکرده‌اند که ریسک‌های نهفته صادرات غیرنفتی را در قالب لایه‌های قابل مدیریت دسته‌بندی کرده و راهبردهای پاسخ مناسب برای هر لایه را مشخص کند.

نوآوری مقاله حاضر عبارت است از: توسعه مدل چندلایه از ریسک‌های نهفته صادرات غیرنفتی ایران در شرایط تحریم که ریسک‌ها را در چهار لایه دسته‌بندی می‌کند. تمرکز بر صادرات غیرنفتی ایران به عنوان بخشی که در ادبیات تحریم کمتر به آن پرداخته شده و پتانسیل بالایی برای تاب‌آوری و تنوع‌بخشی دارد. پوشش ریسک‌های غیرمستقیم و نوظهور مانند ریسک انطباق ثانویه، ریسک شهرت، ریسک اطلاعاتی و ریسک وابستگی به شبکه‌های غیررسمی که در مطالعات پیشین نادیده گرفته شده‌اند. ارائه مدلی کاربردی که قابلیت استفاده توسط سیاست‌گذاران، اتاق بازرگانی و صادرکنندگان را دارد و ریسک‌هایی را شناسایی می‌کند که در مدل‌های سنتی دیده نمی‌شوند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف یک پژوهش کیفی اکتشافی است که به ارائه مدل واکاوی ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش، فهم و تفسیر عمیق تجارب خبرگان در مواجهه با موانع تحریمی است و این پژوهش به دنبال آزمون فرضیه‌های کمی از پیش تعیین شده نیست. در پژوهش حاضر از روش مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته استفاده شد و این روش به محقق اجازه داد تا در حین مصاحبه، سؤالات زمینه‌ای را مطرح کرده و همزمان مسیر گفتگو را بر اساس تجارب جدید مصاحبه‌شونده هدایت کند تا به "ریسک‌های پنهان" دست یابد. جامعه آماری شامل مدیران ارشد و کارشناسان با سابقه کاری طولانی در سه حوزه اصلی بود شرکت‌های بزرگ صادرکننده غیرنفتی، بانک‌های تجاری فعال در امور بین‌الملل و شرکت‌های بزرگ بیمه و حمل و نقل بین‌المللی. تعداد نمونه ۵۱ نفر انتخاب شد. تکنیک نمونه‌گیری در این روش، تکنیک گلوله برفی است تا به افرادی دسترسی پیدا شود که به دلیل حساسیت موضوع، معمولاً در دسترس نیستند. داده‌های کیفی حاصل از رونویسی مصاحبه‌ها، از طریق تحلیل محتوای موضوعی^۱ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای تعیین اشباع نظری، پس از هر ۵ مصاحبه، کدهای استخراج‌شده با فهرست کدهای موجود مقایسه شد. از مصاحبه ۴۳ به بعد، هیچ کد باز جدیدی ظاهر نشد و مفاهیم مطرح‌شده توسط خبرگان جدید، صرفاً تکرار مفاهیم قبلی بود. بنابراین اشباع نظری در مصاحبه ۴۳ حاصل گردید؛ با این حال، ۸ مصاحبه دیگر (تا رسیدن به ۵۱ نفر) انجام شد تا از پوشش تنوع سه گروه خبرگان (صادرکنندگان، بانک‌داران، بیمه‌گران) و اطمینان از

عدم وجود مؤلفه پنهان در هر یک از زیرگروه‌ها حاصل شود. این رویکرد با توجه به حساسیت موضوع و پراکندگی تجارب خبرگان اتخاذ شد. فرآیند تحلیل شامل مراحل زیر بود:

(۱) کدگذاری باز: شناسایی اولیه مفاهیم و عبارات کلیدی در متن مصاحبه‌ها؛ (۲) کدگذاری محوری: گروه‌بندی کدهای باز حول محورهای اصلی‌تر که نهایتاً به چهار دسته اصلی رسید. (۳) کدگذاری انتخابی: تدوین و ارائه نهایی دسته‌بندی‌ها و ارتباط آنها با سؤال اصلی پژوهش.

در مرحله کدگذاری باز، متن پیاده‌شده مصاحبه‌ها به صورت خطبه‌خط بررسی شد و عبارات، جملات یا پاراگراف‌های مرتبط با ریسک‌های صادراتی تحت عنوان کد اولیه شناسایی گردید. در مجموع ۱۶۸ کد باز از ۵۱ مصاحبه استخراج شد. سپس کدهای مشابه از نظر معنایی در قالب ۹ زیرمقوله (کد محوری) ادغام شدند و در قالب ۴ دسته اصلی ریسک سازمان‌دهی شدند. به منظور تضمین کیفیت داده‌ها، از تثلیث منابع با استفاده از مصاحبه با افراد سه گروه مختلف صادرکننده، بانک‌دار، بیمه‌گر استفاده شد. همچنین، بخش‌هایی از کدهای اولیه برای تأیید برداشت‌ها نزد دو نفر از خبرگان خارج از نمونه اصلی بازبینی شد. همچنین به منظور بررسی پایایی فرآیند کدگذاری، فرایند کدگذاری مستقل بر روی ۲۰ درصد از مصاحبه‌ها تشریح و ضریب کاپای کوهن ۰.۸۱ گزارش گردید. همچنین پایایی درون‌کدگذار با کدگذاری مجدد ۵ مصاحبه اولیه پس از دو هفته محاسبه و مقدار ۰.۸۷ به دست آمد. این مقادیر نشان‌دهنده پایایی مطلوب فرآیند کدگذاری است و ضعف پیشین را برطرف می‌کند.

یافته‌ها

در جدول ۱ کدگذاری باز، فراوانی مفاهیم و مقولات محوری در رابطه با موضوع ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه کشور ارائه گردیده است.

جدول ۱. مفاهیم و مقولات محوری مرتبط با ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران

کدگذاری باز (مفاهیم حاصل از رمزگذاری)	فراوانی کدها	مفهوم	مقولات محوری
تحریم‌های ثانویه و عدم تمایل بانک‌های درجه سه مانع غیرتعرفه‌ای، ریسک‌های سیاسی در مسیر صادرات ایران، تحریم‌های ثانویه آمریکا، منع شدن از سیستم مالی آمریکا به دلیل فعالیت با ایران و تحریم شدن، اضافه رعایت در بانک‌های بزرگ بین‌المللی، عدم پذیرش ریسک و همکاری بانک‌های بزرگ و معتبر جهانی با ایران، ارتباط با بانک‌های کوچک‌تر و کم‌اعتبارتر (درجه سه) در کشورهای همسایه یا دوست، کارمزد بالای بانک‌های کوچک‌تر و کم‌اعتبارتر، نبود زیرساخت و تجربه کافی برای انجام تراکنش‌های پیچیده و امن بین‌المللی، افزایش ریسک پرداخت در بانک‌های کوچک‌تر و کم‌اعتبارتر، ترس بانک‌های کوچک اروپایی و آسیایی از تعامل با ایران مهم‌تر از تحریم‌های مستقیم، ریسک شهرت بالاتر از سود معاملاتی در بانک‌ها	۱۲	تحریم‌های ثانویه و عدم تمایل بانک‌های درجه سه.	ریسک-های مالی و بانکی

۲	تلاش‌ها برای استفاده از روبل، یوان یا لیر و نوسانات شدید نرخ برابری این ارزها در مقایسه با دلار، افزایش ریسک قرارداد، چالش‌های ایجاد کانال‌های تهاتر مبتنی بر ارزهای غیردلاری در پاسخ به محدودیت‌های سیستم دلاری، استفاده از روش‌های جایگزین مانند تهاتر و استفاده از ارزهای ملی توسط صادرکنندگان و دولت، مبادله مستقیم کالا مستقیماً با کالا یا خدمت دیگر در روش تهاتر، چالش‌های وابستگی به ارز، عدم تطابق نیازهای کشورهای کشورها در تهاتر کالاها و خدمات، توافق بر سر ارزش برابر کالاها و خدمات مبادله‌ای، وجود نوسانات شدید قیمت در بازارهای جهانی، پیچیده بودن و زمان‌بر بودن توافق، انعطاف‌پذیری پایین و عدم انعطاف‌پذیری تهاتر به اندازه تجارت مبتنی بر پول نقد	۱۱	چالش‌های ایجاد کانال- های تهاتر و ارزهای غیردلاری	
۳	ریسک بلوکه‌شدن دارایی‌ها در مسیر انتقال، وجود واسطه‌هایی که در میانه مسیر مالی اقدام به دریافت کارمزد یا مسدودسازی موقت وجوه می‌کنند، عدم شفافیت مسیر بانکی، چالش‌های ارزهای غیردلاری، استفاده از ارزهای ملی (مثلاً مبادله ریال ایران با روپیه هند یا یوان چین) نیز راهکاری برای دور زدن دلار است، استفاده از ابزارهای پیچیده پوشش ریسک به منظور مدیریت ریسک نوسانات ارزی، ریسک بلوکه‌شدن دارایی‌ها در مسیر انتقال این ریسک به مرحله دریافت وجه، بلوکه‌شدن پول در مسیرهای بانکی همچون اعتبار اسنادی یا حواله بانکی به دلیل تحریم‌ها، استفاده از رمزارزها مانند تتر، امنیت کامل مسیر انتقال پول، ریسک جدید و جدی برای دارایی‌های دیجیتال صادرکنندگان	۱۱	ریسک بلوکه- شدن دارایی- ها در مسیر انتقال	
۴	بحران‌های بیمه‌ای و لجستیکی به عنوان ترمز اضطراری صادرات، خودداری شرکت‌های بیمه بزرگ بین‌المللی مانند P&I Clubs از ارائه پوشش به کشتی‌ها یا محموله‌های با مبدأ/ مقصد مشکوک، افزایش شدید هزینه حق بیمه یا نیاز به بیمه‌های جایگزین داخلی و محلی، متوقف‌شدن فرآیند تجارت به دلیل بحران‌های بیمه‌ای و لجستیکی، بحران پوشش بیمه کالا و کشتی‌های با پرچم ایران، ساختار متمرکز صنعت بیمه دریایی جهان، ورود به بنادر جهان و ضرورت بیمه‌نامه، خسارات ناشی از آلودگی نفتی، پوشش تصادفات و مسئولیت در برابر خدمه، قطع روابط با ایران به دلیل اضافه رعایت، قطع دسترسی به بیمه اتکایی، استفاده از صنعت بیمه برای پوشش ریسک‌های بزرگ، چالش توزیع ریسک‌های	۳۴	بحران پوشش بیمه کالا و کشتی- های تحت پرچم ایران	ریسک- های لجستیکی و بیمه‌ای

			چند صد میلیون دلاری برای شرکت‌های داخلی بدون پشتوانه خارجی، قطع دسترسی‌ها به واسطه تحریم‌ها، زمین‌گیر شدن بسیاری از کشتی‌های ناوگان ملی به واسطه تحریم‌ها، قطع ارتباط با بنادر مهم جهان، راهکارهای تاب‌آوری و چالش‌های باقی‌مانده، استفاده از استراتژی تاب‌آوری در صنعت بیمه و کشتیرانی، تأسیس کلپ‌های داخلی و نهادهایی مانند "کلپ پی اند آی کیش" و "کلپ پی اند آی قشم" با پشتوانه تضمین‌های دولتی و بیمه مرکزی، عدم دسترسی به شبکه ارزیاب خسارت جهانی، مشکلات انتقال ارز برای پرداخت خسارت در بنادر خارجی، افزایش هزینه‌ها و نبود رقابت و افزایش ریسک، اضافه نرخ ریسک جنگ یا تحریم، تخفیف صادرکنندگان ایرانی برای رقابت در بازارهای جهانی، تقبل هزینه بالای حمل و بیمه، کاهش حاشیه سود ملی، استفاده از راهکارهای بومی و کاهش ۵ تا ۲۰ درصد از هزینه‌های لجستیکی صادرات، خروج آمریکا از برجام و بازگشت تحریم‌ها در سال ۱۳۹۷، چالش کشتی‌های با پرچم جمهوری اسلامی ایران، استفاده از "پرچم مصلحتی" کشورهای دیگر، پنهان‌کردن پرچم برای تردد در آب‌های بین‌المللی و ورود به بنادر، دستاورد پسابرجام و بازگشت چالش‌ها، بازگشت به کلپ‌های بین‌المللی و دریافت پوشش بیمه‌ای کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران پس از برجام، به اهتزاز درآمدن پرچم ملی بر فراز ناوگان	
	تحریم‌های سایبری بر سامانه‌های بندری و گمرکی	۲۱	تحریم‌های سایبری بر سامانه‌های بندری و گمرکی در دنیای امروز، وابسته‌بودن بنادر و گمرکات به فناوری‌های اطلاعاتی، وابستگی و ایجاد آسیب‌پذیری جدید، حملات سایبری به سامانه‌های ناوبری کشتی‌ها، سیستم‌های کنترل ترافیک دریایی، سامانه‌های یکپارچه گمرکی (مانند پنجره واحد تجارت فرامرزی) و ترمینال‌های کانتینری، مختل شدن سامانه‌ها و توقف تخلیه و بارگیری، ایجاد صف‌های طولانی کشتی‌ها، فساد کالاهای فاسدشدنی در انتظار تشریفات گمرکی، تحمیل هزینه‌های دمو راژ (هزینه تأخیر کشتی) سنگین به صادرکننده، عبور بیش از ۲۰ میلیون بشکه نفت در روز از تنگه هرمز، تخلیه و بارگیری حجم عظیمی از کالاهای اساسی و غیرنفتی از بنادر کشور، تبدیل زیرساخت‌ها به اهداف حیاتی برای جنگ‌های نوین و مختل‌کننده، حملات سایبری به زیرساخت‌های دریایی، بهره‌گیری از اصول پدافند غیرعامل مانند مقاوم‌سازی زیرساخت‌ها، ایجاد سامانه‌های هشدار سریع، پراکندگی تأسیسات حساس، ایمن‌سازی خطوط ارتباطی، افزایش تاب‌آوری و کاهش آسیب‌پذیری، عدم دسترسی به نرم‌افزارهای بین‌المللی و زیرساخت‌های امنیتی، اختلالات در تبادل الکترونیکی اطلاعات گمرکی با شرکای تجاری	۵

۶	عدم توانایی در حصول اطمینان از زمان دریافت پول، اثر ریسک‌ها بر سودآوری به طور مستقیم و امکان اجرای تعهدات، پیچیدگی و شدت ریسک‌ها در شرایط تحریمی ایران، نوسانات غیرقابل پیش‌بینی قیمت‌گذاری و ریسک نرخ ارز در قراردادهای دوراهی صادرکننده به منظور قیمت‌گذاری به ارز خارجی یا ریال، ریسک نرخ ارز (معاملاتی)، تفاوت بین زمان عقد قرارداد و دریافت وجه، ریسک کاهش ارزش ارز خارجی در مقابل ریال یا افزایش هزینه‌های ریالی، کاهش ارزش ریال و افزایش درآمد ریالی صادرکننده به صورت اسمی، تخفیف‌دادن به خریدار خارجی برای حفظ قدرت رقابت، مختل کردن برنامه‌ریزی مالی و بلعیدن سود واقعی، ریسک تثبیت نرخ (قراردادی)، فرار از ریسک بالا توسط صادرکننده و مجبوربودن به بستن قرارداد به ریال، تضعیف ریال در فاصله عقد قرارداد تا وصول وجه، از دست رفتن بخشی از ارزش واقعی کالای صادرکننده، نظام چند نرخی ارز و ابهام صادرکننده در خصوص نرخ درآمد ارزی خود، وجود عدم اطمینان و سلب امکان هرگونه برآورد دقیق از سود معامله، استفاده از ابزارهای مالی مانند قراردادهای سلف (Forward) یا آتی (Futures) ارز، قفل‌شدن نرخ ارز برای تاریخ آینده، تنوع‌بخشی به سید ارزی، انعقاد قرارداد با ارزهای مختلف (یورو، یوان، درهم، روبل) به جای اتکا به یک ارز واحد، کاهش اثر نوسانات یک ارز خاص	۲۲	نوسانات غیر قابل پیش‌بینی قیمت‌گذاری و ریسک نرخ ارز در قراردادهای	ریسک‌های بازرگانی و قراردادی
۷	راهکارهای مدیریت ریسک، قراردادهای پوشش ریسک، تسویه سریع و کوتاه-کردن فاصله زمانی بین امضای قرارداد و دریافت وجه، ریسک عدم قطعیت در زمان تحویل به دلیل تغییر مسیرهای غیرمستقیم، مسدودبودن کانال‌های مستقیم بانکی و حمل و نقل، استفاده صادرکننده از مسیرهای پیچیده‌تر و طولانی‌تر، تغییر مسیرهای حمل و نقل، عدم توانایی کشتی‌های حامل کالای ایرانی برای ورود مستقیم به بسیاری از بنادر مقصد، تخلیه محموله در یک بندر میانی (مثلاً در کشور همسایه) و ارسال با یک کشتی دیگر (با پرچم و مدارک متفاوت) به مقصد نهایی، زمان‌بر این فرآیند و ریسک آسیب‌دیدن کالا یا تأخیرهای ناشی از هماهنگی بین دو خط کشتیرانی، تأثیر بر اعتبار قراردادی در قراردادهای بین‌المللی، اگر صادرکننده به دلیل تغییر مسیرهای غیرمستقیم نتواند به موقع کالا را تحویل دهد، خریدار خارجی ممکن است قرارداد را فسخ کند، مطالبه جریمه تأخیر (دموراز) از صادرکننده، از دست دادن اعتماد به خود و قطع همکاری برای قراردادهای آتی، ریسک‌های ناشی از عدم قطعیت، عدم قطعیت در تأمین کالا، تأخیر در زمان تحویل، عبور از مسیرهای چندگانه برای دورزدن تحریم، افزایش زمان حمل به میزان نامعلوم، افزایش جریمه‌های تأخیر در قراردادهای آتی	۲۰	ریسک عدم قطعیت در زمان تحویل به دلیل تغییر مسیرهای غیرمستقیم	
۸	ابهام در تفسیر قوانین تحریمی توسط نهادهای خارجی، ریسک تفسیر و اجراء پیچیده، گسترده و مبهم‌بودن قوانین تحریمی آمریکا، دامنه دقیق شمول تحریم‌ها، مصادیق معامله قابل توجه، نحوه تعامل با اشخاص و نهادهای تحریمی، تصمیم بانک‌ها، شرکت‌های بیمه و مؤسسات مالی بین‌المللی برای پرهیز از هرگونه ارتباط با ایران، ترس از جریمه‌های سنگین، جریمه‌های نقض تحریم‌ها توسط نهادهایی مانند دفتر کنترل دارایی‌های خارجی وزارت خزانه‌داری آمریکا، ریسک مالی و بی‌ارزش کردن منفعت همکاری با ایران، بررسی دقیق	۱۶	ابهام در تفسیر قوانین تحریمی توسط نهادهای خارجی	ریسک‌های سیاسی و نظارتی

			قوانین و تطبیق هر تراکنش با آنها، هزینه‌بر و زمان‌بر بودن قوانین، تمرکز بر تفسیر و اجرای قوانین تحریمی توسط طرف‌های خارجی، ریسک اصلی در این بخش ناشی از قوانین مبهم است؛ اجتناب شرکای تجاری از معامله؛ یک انجام معامله شرکت اروپایی با حسن نیت و جریمه توسط OFAC وزارت خزانه‌داری آمریکا
۹	۲۱	ریسک ناشی از تغییر دولت‌ها در کشورهای همسو	زیر سؤال رفتن اعتبار بین‌المللی یک بانک یا شرکت بزرگ به دلیل شائبه همکاری با ایران، تسری ابهام و اضافه رعایت به نهادهای بین‌المللی همچون گروه ویژه اقدام مالی (FATF)، قرار داشتن ایران در لیست سیاه FATF، پرهیز از هرگونه مراوده با ایران توسط بانک‌ها و مؤسسات مالی جهان، ریسک ناشی از تغییر دولت‌ها در کشورهای همسو (ریسک ژئوپلیتیک و ثبات)، متحدان و شرکای تجاری کنونی ایران لزوماً شرکای راهبردی بلندمدت و با ثباتی نیستند، تحول سیاست‌های شرکای تجاری ایران با تغییر دولت‌ها، نوسانات در شراکت‌های منطقه‌ای، وابسته‌بودن تجارت خارجی ایران به شدت به تعداد محدودی از کشورها، همسایگان و شرکای منطقه‌ای، کشورهای همچون عراق، ترکیه، امارات و حتی روسیه هر یک دارای منافع متغیر ژئوپلیتیک و روابط پیچیده با غرب هستند، عرصه رقابت شدید قدرت‌های منطقه‌ای، تغییر دولت در عراق به عنوان بزرگترین بازار صادراتی ایران یا افزایش فشارهای آمریکا بر این کشور می‌تواند مستقیماً بر سهم بازار ایران تأثیر بگذارد، کاهش وابستگی به برق ایران توسط عراق و امضای قراردادهایی با ترکیه و عربستان سعودی، در نوسان بودن ترکیه بین منافع خود با غرب (به عنوان عضو ناتو) و همکاری با ایران، اثرگذاری تغییر دولت یا جهت‌گیری سیاسی در آنکارا روی حجم مبادلات و تسهیلات بانکی برای تجار ایرانی، روابط نامتقارن با روسیه، افزایش همکاری‌های راهبردی با روسیه و رابطه نامتقارن با روسیه به دلیل تحریم‌های شدید غرب، رقابت اقتصادی روسیه با ایران در حوزه نفت و گاز، سوءاستفاده روسیه از ایران به عنوان یک "کارت بازی" در معادلات ژئوپلیتیک خود با غرب، تغییر در روابط روسیه و غرب و اثر مستقیم بر سطح همکاری اقتصادی این کشور با ایران، عدم پیش‌بینی‌پذیری و صادرات به کشورها با یک ریسک ژئوپلیتیک بالا، تغییرات سیاسی در کشورهای همسایه مانند عراق یا ترکیه می‌تواند به طور ناگهانی قراردادهای ترجیحی یا ساز و کارهای تهاثری که با زحمت ایجاد شده‌اند، را تحت‌الشعاع قرار دهد، عدم ثبات بازیگران صحنه تجارت

به این ترتیب نتایج تحلیل محتوای کیفی، ریسک‌های موجود در فرآیند صادرات غیرنفتی ایران تحت تحریم را در چهار خوشه یا دسته اصلی و مؤلفه‌های زیرمجموعه آن سازماندهی کرد:

• دسته اول: ریسک‌های مالی و بانکی^۱

این دسته بیشترین تکرار و اهمیت را در مصاحبه‌ها به خود اختصاص داد و مستقیماً با تهدیدات ثانویه تحریم‌ها مرتبط است.

مؤلفه ۱: تحریم‌های ثانویه و عدم تمایل بانک‌های درجه سه. بسیاری از مدیران تأکید کردند که چالش اصلی، نه تحریم‌های مستقیم، بلکه ترس بانک‌های کوچک اروپایی و آسیایی از تعامل با ایران است. این بانک‌ها ریسک شهرت^۱ را بالاتر از سود معاملاتی می‌دانند.

مؤلفه ۲: چالش‌های ایجاد کانال‌های تهاتر و ارزهای غیردلاری. با وجود تلاش‌ها برای استفاده از روبل، یوان یا لیر، نوسانات شدید نرخ برابری این ارزها در مقایسه با دلار، ریسک قرارداد را افزایش داده است.

مؤلفه ۳: ریسک بلوکه‌شدن دارایی‌ها در مسیر انتقال. وجود واسطه‌هایی که در میانه مسیر مالی اقدام به دریافت کارمزد یا مسدودسازی موقت وجوه می‌کنند، به دلیل عدم شفافیت مسیر بانکی.

• دسته دوم: ریسک‌های لجستیکی و بیمه‌ای

این دسته به ریسک‌های فیزیکی و عملیاتی در انتقال کالا مربوط می‌شود.

مؤلفه ۱: بحران پوشش بیمه کالا و کشتی‌های تحت پرچم ایران. شرکت‌های بیمه بزرگ بین‌المللی مانند P&I Clubs از ارائه پوشش به کشتی‌های ایرانی یا محموله‌های با مبدأ/ مقصد مشکوک خودداری می‌کنند که موجب افزایش شدید هزینه حق بیمه یا نیاز به بیمه‌های جایگزین داخلی و محلی می‌شود.

مؤلفه ۲: تحریم‌های سایبری بر سامانه‌های بندری و گمرکی. برخی از مدیران به اختلالاتی در تبادل الکترونیکی اطلاعات گمرکی با شرکای تجاری اشاره کردند که ناشی از عدم دسترسی به نرم‌افزارهای بین‌المللی و زیرساخت‌های امنیتی مورد تأیید است.

• دسته سوم: ریسک‌های بازرگانی و قراردادی

این ریسک‌ها ناشی از تغییرات غیر قابل پیش‌بینی در محیط مبادله است.

مؤلفه ۱: نوسانات غیر قابل پیش‌بینی قیمت‌گذاری و ریسک نرخ ارز در قراردادها. به دلیل عدم توانایی در حصول اطمینان از زمان دریافت پول، بسیاری از قراردادها باید با در نظر گرفتن ضریب ریسک بسیار بالا برای نوسانات ارزی تنظیم شوند که قدرت رقابت را کاهش می‌دهد.

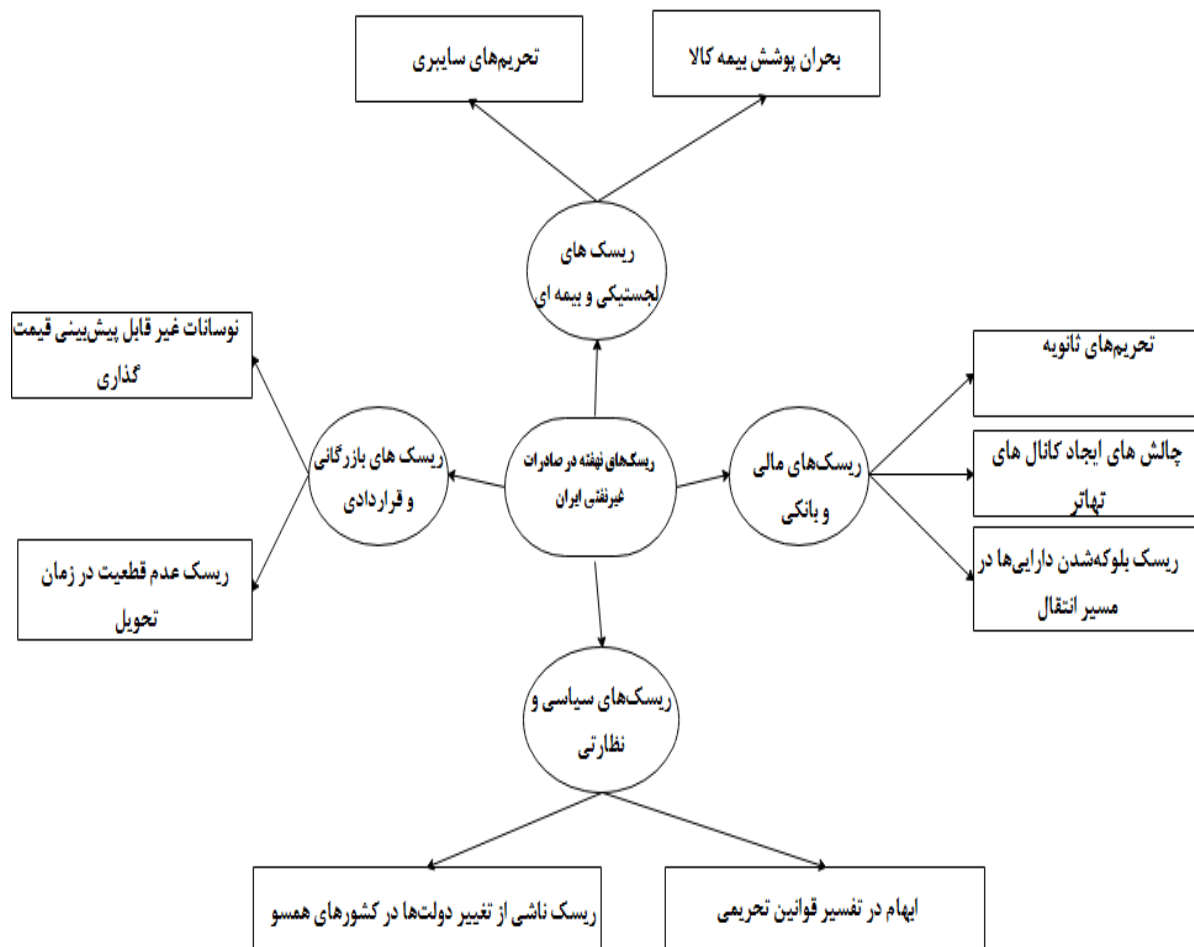
مؤلفه ۲: ریسک عدم قطعیت در زمان تحویل به دلیل تغییر مسیرهای غیرمستقیم. برای دورزدن تحریم، کالاها باید از مسیرهای چندگانه عبور کنند، که این امر زمان حمل را به طور نامعلومی افزایش داده و اغلب منجر به جریمه‌های تأخیر در قراردادهای آتی می‌شود.

• دسته چهارم: ریسک‌های سیاسی و نظارتی

این دسته بر تفسیر و اجرای قوانین تحریمی توسط طرف‌های خارجی متمرکز است.

مؤلفه ۱: ابهام در تفسیر قوانین تحریمی توسط نهادهای خارجی. ریسک اصلی در این بخش ناشی از قوانین مبهم است که یک شرکت اروپایی ممکن است با حسن نیت، معامله‌ای انجام دهد، اما بعداً توسط OFAC وزارت خزانه‌داری آمریکا جریمه شود؛ این امر باعث می‌شود شرکای تجاری از معامله اجتناب کنند.

مؤلفه ۲: ریسک ناشی از تغییر دولت‌ها در کشورهای همسو. تغییرات سیاسی در کشورهای همسایه مانند عراق یا ترکیه می‌تواند به طور ناگهانی قراردادهای ترجیحی یا ساز و کارهای تهاتری که با زحمت ایجاد شده‌اند، را تحت الشعاع قرار دهد. در نهایت مدل نهایی پژوهش در شکل ۱ ارائه شده است؛

شکل ۱؛ مدل نهایی پژوهش

به منظور اعتبارسنجی مدل مفهومی استخراج شده از مرحله کیفی، از روش دلفی دومرحله‌ای استفاده شد. ابتدا کلیه مؤلفه‌های مدل (شامل ۴ دسته ریسک نهفته و زیرمؤلفه‌های آنها) در قالب پرسشنامه‌ای ساختاریافته با مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای تنظیم گردید. پرسشنامه برای ۱۲ نفر از خبرگان شامل صادرکنندگان غیرنفتی با سابقه بیش از ۵ سال، مدیران بانکی و بیمه‌ای آشنا با محدودیت‌های تحریمی و پژوهشگران حوزه تجارت بین‌الملل ارسال شد. در دور اول، خبرگان میزان اهمیت و ارتباط هر مؤلفه را امتیازدهی کردند. گویه‌هایی که درصد توافق آنها کمتر از ۷۰٪ بود یا پیشنهاد اصلاحی دریافت کردند، در دور دوم مجدداً ارزیابی شدند. معیار تأیید نهایی هر مؤلفه، کسب نسبت روایی محتوایی بالاتر از مقدار بحرانی لاوشه (برای ۱۲ خبره، ۰.۵۶) و میانگین امتیاز بالاتر از ۳.۵ از ۵ بود. مقدار ضریب توافق کندانال برای دور نهایی ۰.۸۱ به دست آمد که بیانگر اجماع قوی میان خبرگان است. بنابراین مدل نهایی از ۱۲ مؤلفه در ۴ دسته تشکیل شده و کاربرپذیری آن از دیدگاه خبرگان تأیید گردید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر نشان داد که ریسک‌های صادرات غیرنفتی ایران در سایه تحریم‌های غرب، چند وجهی بوده و ریشه در تلاقی عوامل مالی، لجستیکی، بازرگانی و سیاسی دارند. در خصوص ریسک‌های مالی و بانکی می‌توان گفت این سه دسته ریسک اعم از تحریم‌های ثانویه و عدم تمایل بانک‌های درجه سه، چالش‌های ایجاد کانال‌های تهاتر و ارزهای غیردلاری و ریسک بلوکه‌شدن دارایی‌ها در مسیر انتقال به صورت زنجیروار به هم متصل هستند. تحریم‌ها دسترسی به سیستم بانکی امن را مسدود می‌کنند، این امر فعالان اقتصادی را به سمت روش‌های جایگزین و پرریسک‌تری مانند تهاتر، ارزهای غیرمتعارف و حتی رمزارزها سوق می‌دهد و در نهایت، فقدان یک مسیر مالی استاندارد و شفاف، ریسک بلوکه‌شدن یا مصادره دارایی‌ها را در هر یک از این مراحل به شدت افزایش می‌دهد. در خصوص ریسک لجستیکی و بیمه‌ای، می‌توان گفت این ریسک‌ها نیز زنجیره به هم پیوسته‌ای را تشکیل می‌دهند. بحران بیمه، امکان تردد کشتی با هر پرچمی را در بنادر بین‌المللی محدود می‌کند. چالش پرچم ملی، هویت و مشروعیت ناوگان را هدف قرار می‌دهد و تهدیدات سایبری نیز قلب تپنده عملیات بندری و گمرکی را نشانه می‌رود و می‌تواند در کوتاه‌ترین زمان، زنجیره تأمین را از کار بیندازد. در مجموع، اگر در حوزه ریسک‌های مالی، دارایی صادرکننده در مسیر انتقال بلوکه می‌شد، در این حوزه، امکان فیزیکی جابجایی کالا به کلی متفی یا با هزینه‌های سرسام‌آور همراه می‌گردد. در خصوص ریسک‌های بازرگانی می‌توان گفت که آنها به صورت زنجیره‌ای به ریسک‌های مالی و لجستیکی متصل هستند؛ تحریم‌های بانکی (ریسک مالی) باعث می‌شود که صادرکننده نتواند از روش‌های مطمئن و سریع انتقال وجه استفاده کند و مجبور به استفاده از روش‌های پرریسک‌تر و زمان‌برتر (مانند حواله‌های غیرمستقیم) شود. این تأخیر در دریافت وجه، ریسک نوسانات ارزی را تشدید می‌کند، چون دوره بین حمل کالا و دریافت پول طولانی‌تر می‌شود. ریسک‌های سیاسی و نظارتی ماهیتاً خارج از کنترل صادرکننده و حتی گاهی خارج از کنترل دولت ایران هستند. ریسک اول یعنی ابهام در تفسیر ناشی از سلطه نظام مالی دلارمحور و شدت مجازات‌های آمریکاست که منجر به "خودتحریمی" بانک‌ها و شرکت‌ها می‌شود. ریسک دوم یعنی تغییر دولت‌ها نیز ناشی از ناپایداری ذاتی منافع در نظام بین‌الملل و وابستگی بیش از حد به تعداد محدودی شریک تجاری است که هر یک محاسبات خاص خود را دارند. مواجهه با این ریسک‌ها نیازمند استراتژی‌های "پدافند غیرعامل" در دیپلماسی اقتصادی، مانند متنوع‌سازی بازارهای هدف و کاهش وابستگی به یک یا دو شریک خاص است. یافته‌ها تأیید می‌کنند که ریسک‌های شهرت و ترس از اعمال تحریم‌های ثانویه مربوط به دسته اول به عنوان ریسک اصلی عمل کرده و مکانیزم‌های انتقال کالا و پول را در سایر دسته‌ها پیچیده‌تر ساخته‌اند. اقتصاد مقاومتی نیازمند تمرکز بر ایجاد ساز و کارهای

خارج از چارچوب مالی غربی است. با توجه به بررسی‌های انجام شده مشخص گردید که پژوهش‌های گذشته پیرامون موضوعاتی همچون تأثیرپذیری تاب‌آوری اقتصادی ایران از کاهش سهم نفت در صادرات (پورباقریان و کاشیان، ۱۴۰۲)، ارزیابی تأثیر ریسک سیاسی و ریسک بازرگانی بر صادرات غیر نفتی ایران به عمده‌ترین کشورهای هدف صادرات (گوگردچیان و میرجابری، ۱۳۹۶)؛ ارتباط بلندمدت و کوتاه‌مدت بین صادرات غیر نفتی با یارانه‌ی بیمه‌ی صادراتی (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۴)، برنامه‌ریزی استراتژیک برای صنعت فرش کشور در آستانه عضویت در سازمان تجارت جهانی با استفاده از SWOT (حق‌شناس کاشانی و همکاران، ۱۳۸۹)، مسئولیت مدنی ناشی از اعمال تحریم‌ها بر تجارت بین‌المللی علیه ایران (حاذق و همکاران، ۲۰۲۵)، بررسی روش‌های تبدیل تهدیدهای ناشی از تحریم‌ها بر صنعت پتروشیمی ایران به فرصت‌های اقتصادی و بررسی نرخ رشد صنعت پتروشیمی ایران در دوران تحریم (غضنفری و همکاران، ۲۰۲۴)، اثرات ریسک سیاسی کشور واردکننده بر صادرات آلمان (موزر و همکاران، ۲۰۰۸) و صورت گرفته بود. بنابراین با توجه به پیشینه پژوهش مشخص می‌گردد که تحقیقات گذشته پیرامون موضوع ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران انجام نشده است و از این جهت نوآوری پژوهش حاضر به این خاطر است که برای اولین بار مدلی برای ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با توجه به تحریم‌های غرب علیه ایران ارائه شده است که در شرایط اقتصادی کنونی راهگشای بهبود و توسعه صادرات خواهد بود. تحقیقات داخلی در این حوزه همچنان غنی نیست و لازم است بحث ریسک‌های نهفته در صادرات غیرنفتی ایران با بررسی‌های بیشتر و دقیق‌تر و در نظر گرفتن جنبه‌های تازه‌تر انجام شود تا این حلقه مفقوده تکمیل گردد. پیشنهادات کاربردی برای سیاست‌گذاران. بر اساس تحلیل ریسک‌های کشف شده، پیشنهادات کاربردی زیر ارائه می‌گردد. در راستای ریسک‌های مالی و بانکی (تحریم ثانویه، چالش تهاتر، بلوکه‌شدن دارایی)، «سازوکار پایایی چندجانبه ارزی با ارزهای ملی» با حساب‌های دوجانبه، تسویه دوره‌ای و استفاده آزمایشی از ریال دیجیتال پیشنهاد شده که در سه فاز ۶ تا ۲۴ ماهه اجرا و سهم تسویه با ارز ملی را به ۴۰ درصد می‌رساند. برای ریسک‌های لجستیکی و بیمه‌ای، «صندوق بیمه صادرات غیرنفتی با پوشش صریح ریسک‌های تحریمی» شامل بیمه جنگ، تأخیر بندری، حملات سایبری و نوسان ارز ایجاد می‌شود و با مشارکت بیمه‌گران اتکایی در کشورهای بی‌طرف، سهم صادرات بیمه‌شده را به ۳۰ درصد افزایش می‌دهد. ریسک نوسان ارزی ناشی از تأخیر پرداخت نیز با «قراردادهای پیش‌خرید ارز» و صندوق تثبیت نرخ، پوشش داده می‌شود. ریسک سیاسی تغییر دولت‌ها از طریق «تنوع‌بخشی به بازارهای هدف با توافقنامه‌های تجارت ترجیحی» و کاهش سهم پنج مقصد برتر از ۷۰ به ۵۰ درصد مدیریت می‌گردد. برای ریسک شهرت و خودتحریمی بانک‌ها «برنامه تطبیق تحریمی و صدور گواهی انطباق» طراحی شده است: سازمان توسعه تجارت واحدی با همکاری مؤسسات حقوقی بین‌المللی ایجاد می‌کند که برای هر محموله، پس از بررسی نوع کالا، خریدار نهایی، بانک واسط و مسیر حمل، گواهی معتبر عدم شمول تحریمی صادر و منتشر می‌کند. این گواهی همراه با حساب امنی در کشور ثالث، ادراک ریسک بانک‌های خارجی را کاهش می‌دهد و خودتحریمی را مهار می‌کند. اجرای آن ابتدا برای کالاهای غذایی و بشردوستانه و سپس کالاهای صنعتی غیرتحریمی است. محدودیت اصلی این پژوهش، اتکا به اظهارات خبرگان است که می‌تواند تحت تأثیر سوگیری‌های ذهنی باشد. مسیرهای آتی می‌تواند شامل توسعه یک مدل کمی‌سازی شده بر اساس داده‌های کیفی استخراج شده از این پژوهش و همچنین تمرکز بر تحلیل ریسک‌های بازارهای نوظهور مانند آفریقا و آمریکای جنوبی باشد.

منابع

- اسلم‌پور، علی سجاد، سلطانی، مرتضی و جلیلود، محمدرضا (۱۴۰۵)، شکل‌گیری راهبرد در شرایط ناپایدار سیاسی بین‌المللی؛ مروری نظام‌مند، نشریه علمی پژوهشی مدیریت کسب و کارهای بین‌المللی، ۸ (۴)، ۱۳۵ - ۱۶۸.
<https://doi.org/10.22034/jiba.2026.71397.2419>
- آذربایجانی، کریم؛ سرخوش سراء، علی و اسماعیل‌پور، ئاسو (۱۳۹۴)، تحلیل تأثیر یارانه بیمه صادراتی بر صادرات غیرنفت، نشریه پژوهش‌ها و چشم‌اندازهای اقتصادی، ۱۵ (۱)، ۱۲۳ - ۱۳۹.
- پورباقریان، مصطفی و کاشیان، عبدالمحمد. (۱۴۰۲). تأثیرپذیری تاب‌آوری اقتصادی ایران از کاهش سهم نفت در صادرات، پژوهشنامه بازرگانی، ۲۷ (۱۰۷)، ۱۰۷ - ۱۳۸.
<https://www.doi.org/10.22034/ijts.2023.1989256.3789>
- حق‌شناس کاشانی، فریده؛ سعیدی، نیما؛ حسن‌پور یازواری، محمود (۱۳۸۹)، برنامه‌ریزی استراتژیک برای صنعت فرش کشور در آستانه عضویت در سازمان تجارت جهانی با استفاده از SWOT، بررسی‌های بازرگانی، شماره ۴۳، ۵۸-۶۸.
- زارع پور نصیرآبادی، ابراهیم؛ نیکخواه، علیرضا و دعائی، زهره السادات (۱۴۰۵). بررسی بازاریابی هوشمند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های صادراتی در مناطق آزاد تجاری کشور، نشریه علمی پژوهشی مدیریت کسب و کارهای بین‌المللی، ۸ (۴)، ۲۱۷-۲۳۸.
<https://doi.org/10.22034/jiba.2026.70629.2397>
- کاشیان، عبدالمحمد (۱۴۰۴). پویایی‌های دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در اولویت‌سنجی کشورهای مقصد صادراتی، نشریه علمی پژوهشی مدیریت کسب و کارهای بین‌المللی، ۸ (۲)، ۱ - ۲۱.
<https://doi.org/10.22034/jiba.2024.63763.2270>
- گوگردچیان، احمد و میرجابری، زهره (۱۳۹۶). ارزیابی تأثیر ریسک سیاسی و ریسک بازرگانی بر صادرات غیر نفتی ایران به عمده‌ترین کشورهای هدف صادرات (با تأکید بر بیمه اعتبار صادراتی)، سیاست‌گذاری اقتصادی، ۹ (۱۷)، ۱۱۹ - ۱۴۳.
<http://dx.doi.org/10.29252/jep.9.17.119>

References

- Ali, T., Butt, A., Arslan, A., Tarba, S. Y., Sniazhko, S. A., & Kontkanen, M. (2021). International projects and political risk management by multinational enterprises: insights from multiple emerging markets. *International Marketing Review*, 38(6), 1113-1142.
- Aslem-Pour, A. S., Soltani, M., & Jalilvand, M. R. (2026). Strategy formation under unstable international political conditions; A systematic review. *Scientific Research Journal of International Business Management*, 8(4), 135-168. <https://doi.org/10.22034/jiba.2026.71397.2419> (in Persian)
- Azarbaijani, K., Sarkhosh Sara, A., & Esmailpour, A. (2015). Analysis of the effect of export insurance subsidy on non-oil exports. *Economic Research and Prospects*, 15(1), 123-139. (in Persian)
- Douch, M., Wu, Y., & Gao, B. (2025). Impact of US sanctions on Russian trade: Firm-level evidence from the NTR act. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 240, 107314.
- Emami, M., Nassabian, S., Mahmoudzadeh, M., & Mogheri, A. E. (2025). Factors Affecting Economic Resilience for Transition from an Oil-Based Economy. *Management Strategies and Engineering Sciences*, 1-12.
- Ghazanfari Shabankareh, M., Shesh Bulookii, A., & Kord, M. (2024). Examining the methods of converting the threats caused by sanctions on Iran's petrochemical industry to economic opportunities and investigating the growth rate of Iran's petrochemical industry during sanction. *International journal of energy sector management*, 18(6), 2357-2378.

- Gogerdchian, A., & Mirjaberi, Z. (2017). Assessing the impact of political risk and commercial risk on Iran's non-oil exports to major export target countries (with emphasis on export credit insurance). *Economic Policy*, 9(17), 119–143. <http://dx.doi.org/10.29252/jep.9.17.119> (in Persian)
- Hagh-Shenas Kashani, F., Saeedi, N., & Hassanpour Pazvari, M. (2010). Strategic planning for the country's carpet industry on the verge of joining the World Trade Organization using SWOT. *Commercial Surveys*, (43), 58–68. (in Persian)
- Hazegh, A., Tajik, A. & Tajari Moazeni, Z. (2025), Civil Liability Arising from Imposing Sanctions on International Trade Against Iran, *Interdisciplinary Studies in Society, Law, and Politics* 2025; 4(1): 148-158.
- Kashian, A. (2025). Dynamics of economic diplomacy of the Islamic Republic of Iran in prioritizing export destination countries. *Scientific Research Journal of International Business Management*, 8(2), 1–21. <https://doi.org/10.22034/jiba.2024.63763.2270> (in Persian)
- Mokhtari Moughari, M., Abbasian, E., Hassan Gholipour Yasory, T. & Mahmoodi, V. (2020). Network Model of Risk in Non-Oil Export Sector in Iran. *Journal of Business Management*, 12(3), 702-726. <https://doi.org/10.22059/jibm.2020.291484.3689>.
- Moser, C., Nestmann, T. and Wedow, M. (2008). "Political Risk and Export Promotion: Evidence from Germany". *The World Economy*, 31(6), 781-803.
- Mutua, K., Powell-Turner, J., Spiers, M., & Callaghan, J. (2025). An in-depth analysis of barriers to corporate sustainability. *Administrative Sciences*, 15(5), 161. https://doi.org/10.3390/admsci15050161?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Najafi, H., Saadat, R., Abounoori, E. and Maddah, M. (2023). Modeling Iran's foreign trade with emphasis on sanctions and geopolitical risk indicators. *new economy and trad*, 18(60), 93-129. <https://doi.org/10.30465/jnet.2023.45261.2033>.
- Olechowski, A., Oehmen, J., Seering, W., & Ben-Daya, M. (2016). The professionalization of risk management: What role can the ISO 31000 risk management principles play? *International Journal of Project Management*, 34(8), 1568-1578.
- Pourbagherian, M., & Kashian, A. (2023). The impact of reducing the oil share in exports on Iran's economic resilience. *Trade Studies*, 27(107), 107–138. <https://www.doi.org/10.22034/ijts.2023.1989256.3789> (in Persian)
- Sadri, N., Modiri, M., Fathi, H. K., & Valmohammadi, C. (2024). Supply Chain Risk Management Analysis based on Resilience Capabilities (Comprehensive Structural Interpretive Modeling Approach).
- Santos, M. A., Morales-Arilla, J., & Cornielles, Z. P. (2026). *From Collective Punishment to Constraints on Authority: Rethinking the Impact of US Sanctions on Venezuela*. Cambridge University Press.
- Stinebower, C. N., Fernández, M. P., & Garcia, D. (2023). US economic sanctions targeting Latin America: Recent changes, developments and compliance challenges. *Journal of Financial Compliance*, 7(3), 268-292.
- Zamani, M., Haji, G., Fotros, M. H., & Ghafari Ashtiani, P. (2024). The effects of economic sanctions on Iran's employment and economic growth according to the Markov switching model. *International Journal of Nonlinear Analysis and Applications*, 15(5), 23-34.

Zarepour Nasirabadi, E., Nikkhah, A., & Doaei, Z. S. (2026). Investigating smart marketing by utilizing export capacities in the country's free trade zones. *Scientific Research Journal of International Business Management*, 8(4), 217–238. <https://doi.org/10.22034/jiba.2026.70629.2397> (in Persian)